

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

PHAN THỊ QUYÊN

NÔNG THÔN VIỆT NAM QUA TIỂU THUYẾT
THỜI XA VẮNG CỦA LÊ LỰU

Ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 8.22.01.21

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ,
VĂN HỌC VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

Người hướng dẫn khoa học: GS PHONG LÊ

THÁI NGUYÊN- 2018

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu nêu trong luận văn là trung thực. Những kết luận khoa học của luận văn chưa từng được ai công bố trong bất kì công trình nào khác.

Tác giả luận văn

Phan Thị Quyên

Xác nhận của khoa chuyên môn

Xác nhận của người hướng dẫn

GS. Phong Lê

LỜI CẢM ƠN

Em xin bày tỏ lòng biết ơn chân thành và sâu sắc tới thầy giáo hướng dẫn là GS Phong Lê - người đã tận tình hướng dẫn, động viên, tạo điều kiện tốt nhất cho em trong suốt quá trình thực hiện luận văn.

Em xin chân thành cảm ơn các thầy cô giáo, cán bộ khoa Ngữ Văn, đặc biệt là các thầy cô đã nhiệt tình giảng dạy khoá 24 chuyên ngành Văn học Việt Nam, các cán bộ Khoa Sau đại học trường Đại học Sư phạm- Đại học Thái Nguyên đã dạy dỗ, tạo điều kiện cho em trong quá trình học tập.

Tôi vô cùng cảm ơn sự quan tâm và ủng hộ của gia đình, bạn bè. Đó chính là nguồn động viên tinh thần rất lớn để tôi theo đuổi và hoàn thành luận văn.

Thái Nguyên, ngày 15 tháng 4 năm 2018

Tác giả luận văn

Phan Thị Quyên

MỤC LỤC

Lời cam đoan	i
Lời cảm ơn.....	i
Mục lục	ii
MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài	1
2. Lịch sử vấn đề nghiên cứu.....	2
3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	6
4. Mục đích nghiên cứu và nhiệm vụ nghiên cứu	6
5. Phương pháp nghiên cứu	7
7. Cấu trúc của luận văn	7
Chương 1: THỜI XA VẮNG TRONG BỐI CẢNH CHUNG CỦA TIỂU THUYẾT THỜI KỲ ĐỔI MỚI	8
1.1. Tiểu thuyết Việt Nam thời kì đổi mới	8
1.1.1. Cơ sở thực tiễn của công cuộc đổi mới văn học nghệ thuật.....	8
1.1.2. Tiểu thuyết nông thôn trong bức tranh chung của tiểu thuyết thời kì đổi mới. 10	
1.2. Quan điểm nghệ thuật, con đường sáng tạo của Lê Lựu và vị trí của tiểu thuyết <i>Thời xa vắng</i>	20
1.2.1. Quan niệm nghệ thuật.....	20
1.2.2. Con đường sáng tạo của Lê Lựu.....	21
1.2.3. Vị trí của tiểu thuyết <i>Thời xa vắng</i>	23
Tiểu kết chương 1	26
Chương 2: NÔNG THÔN TRONG THỜI XA VẮNG - NHÌN TỪ PHƯƠNG DIỆN NỘI DUNG	27
2.1. Bức tranh hiện thực cuộc sống nông thôn	27
2.1.1. Vùng quê nghèo khó.....	28
2.1.2. Vùng quê “Đất lành què thói”	31

2.1.3. Vùng quê chuyên mình.....	35
2.2. Người nông dân với những bị kịch và khát vọng cá nhân	39
2.2.1. Bị kịch của con người không được sống là chính mình	40
2.2.2. Bị kịch của con người được sống là mình nhưng lại đánh mất chính mình	46
2.2.3. Con người với khát vọng trong tình yêu, hôn nhân.....	49
Tiểu kết chương 2	54
Chương 3: NÔNG THÔN TRONG THỜI XA VẮNG - NHÌN TỪ	
PHƯƠNG THỨC THỂ HIỆN.....	55
3.1. Không gian và thời gian nghệ thuật.....	55
3.1.1. Không gian nghệ thuật.....	55
3.1.2. Thời gian nghệ thuật.....	58
3.2. Nghệ thuật xây dựng nhân vật.....	61
3.2.1. Nghệ thuật miêu tả ngoại hình và hành động.....	61
3.2.2. Nghệ thuật biểu hiện nội tâm.....	66
3.3. Giọng điệu trần thuật	69
3.3.1. Giọng giễu nhại, mỉa mai	70
3.3.2. Giọng chiêm nghiệm, suy ngẫm.....	72
3.4. Ngôn ngữ	74
3.4.1. Ngôn ngữ đời thường, cá tính.....	75
3.4.2. Ngôn ngữ đậm chất triết lý	77
Tiểu kết chương 3	78
KẾT LUẬN.....	79
DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO	81

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

1.1. Việt Nam từ sau Cách mạng tháng 8 cho đến thời kỳ Đổi mới- thập niên 1980, cơ bản vẫn là một nước thuần nông nghiệp, nông dân vẫn là lực lượng cơ bản trong cấu trúc dân cư. Bởi vậy trong văn học, đề tài nông thôn bao giờ cũng là một đề tài lớn, luôn có nhiều khoảng trống hứa hẹn và thu hút sự quan tâm của nhiều thế hệ cầm bút. Với sự phản ánh hiện thực nông thôn, từ lâu các nhà văn đã thể hiện được phần quan trọng cuộc sống, con người Việt Nam qua các chặng đường phát triển của dân tộc. Tuy nhiên ở mỗi thời kì cũng có những đặc trưng và ràng buộc lịch sử nhất định. Lịch sử đã ghi danh nhiều tác giả, tác phẩm tiêu biểu về mảng đề tài này. Vấn đề nông thôn và cuộc sống của người nông dân cũng luôn được Đảng và Chính phủ quan tâm đặt lên hàng đầu, đã và đang là vấn đề thuộc định hướng An sinh xã hội.

1.2. Đại hội lần thứ VI của Đảng (1986) đáp ứng nhu cầu đổi mới toàn diện đất nước. Tinh thần đổi mới của Đại hội như một luồng gió mới thổi vào đời sống văn học nghệ thuật, mở ra thời kì Đổi mới của văn học Việt Nam trên tinh thần đổi mới tư duy, nhìn thẳng vào sự thật. Văn xuôi nói chung và tiểu thuyết nói riêng viết về nông thôn vì thế cũng có những bước chuyển biến quan trọng trong việc đổi mới tư duy và nghệ thuật biểu hiện. Đào sâu vào vấn đề nhận thức và đánh giá lại lịch sử dân tộc, với cái nhìn thế sự, vấn đề nông thôn và cuộc sống của người nông dân đã xuất hiện trên trang văn với những cung bậc tình cảm, tâm trạng khác nhau. Nhà văn, nhà biên kịch Phạm Ngọc Tiến là người có nhiều say mê, tâm huyết ở mảng đề tài này, cho rằng: “Đất nước ta là nông thôn. Chát dân dã của người nông dân tạo nên diện mạo cho nhân vật có những tính chất riêng biệt, điển hình, sinh sắc. Hình thái sinh hoạt nông thôn dễ đưa vào tác phẩm. Đề tài nông thôn chứa đựng nhiều vấn đề về nhân sinh, đời đời, băng hoại đạo đức...” [75]. Cùng với đó là cuộc sống riêng tư, số phận con người được quan tâm- chú ý trong nhiều chiều đã tạo ra ấn tượng tốt, được độc giả tích cực đón nhận với thái độ trân trọng và chia sẻ.

1.3. Lê Lựu là một trong số những nhà văn trưởng thành trong cách mạng và cũng là một trong số những nhà văn quan tâm đến bước chuyển mình của đời sống nhân dân, đặc biệt là đời sống người nông dân. Nói đến nhà văn Lê Lựu người ta thường nghĩ ngay đến *Thời xa vắng*, tác phẩm đưa ông trở thành “sĩ quan” trong làng văn. *Thời xa vắng* là một trong những tiểu thuyết viết về nông thôn xuất sắc của văn học Việt Nam tiền đổi mới. Tác phẩm đặt ra một cách sáng rõ cái nhìn mới về nông thôn trong sự soi chiếu nhiều chiều, đưa đến cho người đọc những khám phá, trải nghiệm riêng rất đáng ghi nhận. Tìm hiểu *Thời xa vắng* của Lê Lựu, ta không chỉ hiểu thêm về bộ mặt của nông thôn Việt Nam mà còn khẳng định vị trí, sự đóng góp của nhà văn cho sự phát triển nền văn xuôi Việt Nam trong những năm đổi mới.

2. Lịch sử vấn đề nghiên cứu

Trên bình diện nghiên cứu, phê bình văn học đã có nhiều công trình, bài viết trực tiếp hoặc gián tiếp đề cập đến sáng tác của Lê Lựu nói chung và tiểu thuyết *Thời xa vắng* nói riêng. Chúng tôi tạm chia các ý kiến thành hai loại: những đánh giá chung về nhà văn Lê Lựu và sáng tác của ông, và những ý kiến bàn riêng đến tiểu thuyết *Thời xa vắng*.

2.1. Những ý kiến chung về Lê Lựu và các sáng tác của ông

Trong sự phát triển không ngừng của văn học đương đại, Lê Lựu ngày càng khẳng định được vị trí chắc chắn của mình trong lòng độc giả và thu hút sự quan tâm của giới nghiên cứu phê bình.

Nhà thơ Trần Đăng Khoa có những nhận xét độc đáo, tinh tường, khi cho rằng: “Lê Lựu biết cuốn hút người đọc bằng một thứ văn đọc không nhạt. Ngay ở những chuyện xoàng xoàng, người đọc vẫn thu lượm được một cái gì đó (...) nghĩa là đọc anh không bị lỗ trắng, cũng bởi Lê Lựu là nhà văn không chấp nhận sự nhạt nhẽo, tầm thường. Ở bất kì tác phẩm nào dù lớn hay nhỏ, Lê Lựu cũng có vấn đề gì đấy gửi gắm” [56, tr. 669].

Nhận xét về tiểu thuyết Lê Lựu, tác giả Lê Hồng Lâm cho thấy: Sở dĩ tác phẩm của Lê Lựu như *Thời xa vắng*, *Sóng ở đáy sông*, *Hai nhà...* gây được dư luận và có chỗ đứng riêng trên văn đàn là “bởi ông luôn viết hết mình như ông sống, yêu ghét rạch ròi và đặc biệt là đi đến tận cùng tính cách nhân vật (...). Ở mức độ nào đó, nhà văn đã tạo ra những nhân vật điển hình trong những hoàn cảnh điển hình” [56, tr.703].

Trần Bảo Hưng cho rằng “Thô mộc hồn nhiên và đầy ắp chất sống - ngay cả khi nghĩ ngợi triết lí cũng rất hồn nhiên, cũng là triết lí bật lên trực tiếp từ đời sống”. Ông đánh giá “Tất cả dường như đã trở thành phong cách, thành cá tính của Lê Lựu” [28].

Ngô Thảo trong một bài viết *Về truyện ngắn Lê Lựu* đã nhận định: “Lê Lựu là một người đang tìm tòi. Truyện nào của anh cũng tìm được những nét tính cách mới, những hướng khai thác vấn đề mới” [63, 227].

Đình Quang Tồn đưa ra nhận định về vị trí của nhà văn Lê Lựu “Nếu trong tổng số sáu trăm hội viên Hội Nhà văn Việt Nam, cứ mười người chọn lấy một người tiêu biểu, thì Lê Lựu là một trong số sáu mươi nhà văn ấy” [56, tr. 663].

Những ý kiến trên đều thống nhất đề cao tâm huyết của Lê Lựu trong sáng tạo nghệ thuật, khẳng định được vị trí, phong cách trong những sáng tác của ông, góp phần tạo nên diện mạo của văn học Việt Nam thời kì đổi mới.

2.2. Những ý kiến bàn riêng về tiểu thuyết *Thời xa vắng*

Năm 1986, cuốn tiểu thuyết *Thời xa vắng* “trình làng” đã thu hút được sự chú ý trong dư luận và được đánh giá là một “cọc tiêu tiền trạm” của công cuộc đổi mới văn học. Tác phẩm này nhanh chóng thu nhận nhiều ý kiến đánh giá của các nhà nghiên cứu, phê bình. Cuốn *Lê Lựu Tạp ăn* (2002) là một công trình tổng hợp những bài viết, những bài phê bình văn học của Lê Lựu đối với các nhà văn, nghệ văn. Đặc biệt ở phần 4 cuốn sách đã tập hợp khá nhiều bài viết của các nhà nghiên cứu, phê bình liên quan đến tiểu thuyết *Thời xa vắng*. Đó là Phong Vũ với “Tiểu thuyết đầu tiên của một cây bút viết

truyện ngắn”, là Lê Thành Nghị với “*Thời xa vắng* - một tâm sự nóng bỏng”, là Thiều Mai “nghĩ về một “*Thời xa vắng* chưa xa”, Nguyễn Hòa “Suy tư từ một “*Thời xa vắng*”,...

Giáo sư Phong Lê cho rằng: “Giang Minh Sài thất bại, nhưng cả xã hội thì thắng lợi, cả xã hội đang vật vã trong những chuẩn bị cho cái “*thời xa vắng*” ấy qua đi. Không còn bi kịch của Giang Minh Sài, cho những Giang Minh Sài khác được sống là mình ngay từ đầu...*Thời xa vắng* là “sự đón nhận trước yêu cầu nhìn thẳng vào sự thật và nhận thức lại lịch sử được đề ra với Đại hội VI, cuối năm 1986” [38].

Tác giả Nguyễn Hòa nhận thấy *Thời xa vắng* là sự: “đi tìm lại những chân giá từng bị đánh mất, từng bị lãng quên”. “Viên đại bác *Thời xa vắng* khoan thủng các tấm màn vô hình che giấu nhiều điều lâu nay chúng ta không rõ tới. Quá khứ đâu chỉ là chiếc bánh ngọt ngào mà có cả vị đắng cay” [27].

Bàn về vấn đề nông thôn trong sáng tác của Lê Lựu, Trần Đăng Khoa-người vô cùng quý mến Lê Lựu đã có những nhận xét xác đáng về cuốn tiểu thuyết này: “Lê Lựu đã dựng lên một loạt bức tranh nông thôn đặc sắc. Có nhiều trang đạt chuẩn Nam Cao. Có thể nói tắt từ Nam Cao qua một chút Kim Lân đến Nguyễn Khắc Trường và Lê Lựu, chúng ta mới lại có nhà văn nông thôn thú vị” [56, tr. 677].

Hoàng Ngọc Hiến trong bài “*Đọc Thời xa vắng* của Lê Lựu” đăng trên Tạp chí Văn nghệ Quân đội, số 4, năm 1987 đã nhận định vấn đề số phận cá nhân, số phận người nhà quê trước những biến động của xã hội, cụ thể là cuộc đời, số phận của nhân vật Giang Minh Sài. Theo ông thì anh nông dân Giang Minh Sài “người nhà quê” của Lê Lựu phải chịu hai lần khốn khổ, vừa xung đột với hệ tư tưởng gia trưởng, vừa xung đột với thành phố ở bộ phận phức tạp nhất của nó là đàn bà, con gái” [26, tr. 119]; vậy nên cuộc sống của Sài mới bế tắc, vướng vào hết bi kịch này đến bi kịch khác. Và từ câu chuyện trên, Hoàng Ngọc Hiến đặt ra những vấn đề bức xúc của xã hội: “Lê Lựu chỉ dừng đến đề tài “người nhà quê và đô thị” một cách ngẫu nhiên: chỉ là câu chuyện thương tâm một “anh nhà quê” chơi trò với thành phố bị hại. Trên đất nước ta sau khi thống nhất, không phải cán bộ tiếp quản nào

cũng trở thành chủ của thành phố, không ít “người nhà quê” khi tiếp xúc với đô thị đã bị hại hoàn toàn, sống dở chết dở, điêu đứng bi thảm, sự thất bại của họ mang ý nghĩa xã hội sâu sắc [26, tr. 119].

Đề tài hậu phương nông thôn miền Bắc trong chiến tranh chống Mỹ có nhiều người viết, nhưng theo đánh giá của Đinh Quang Tôn thì “Lê Lựu là người viết thành công nhất” [76, tr. 22]. “*Thời xa vắng* viết về hậu phương chống Mỹ cứu nước với cả cái vui và cái buồn, cái nồng nhiệt và sự non nớt, những quang sáng và bóng mờ, có cả nụ cười và nước mắt” [76, tr.18].

Tim hiểu tiểu thuyết *Thời xa vắng*, Thiếu Mai khẳng định tài năng xây dựng nhân vật của Lê Lựu: “Lê Lựu tỏ ra hiểu nhân vật của mình đến chân tơ, kẽ tóc, đến tận những ngọn ngành, sâu thẳm nhất của tình cảm, suy nghĩ” [48, tr. 577].

Vương Trí Nhàn trong bài viết *Một đóng góp vào việc nhận dạng con người Việt Nam hôm nay* cho rằng: “Lê Lựu chỉ nói riêng về con người, những mối quan hệ giữa người với người. Một vấn đề muôn thủa mà cũng là vấn đề chúng ta nói đi nói lại rất nhiều (...) làm thế nào để giúp con người nhận thức về chính mình đầy đủ hơn từ đó tìm được cách sống hợp lí hơn, đây là nhiệm vụ thiêng liêng mà mọi nền văn học chân chính xưa nay muốn đảm nhận” [53].

Bên cạnh các nhận định khẳng định thành công về mặt nội dung cũng như nghệ thuật của *Thời xa vắng*, một số ý kiến khác chỉ ra nhược điểm của Lê Lựu về kết cấu yếu, câu chữ rời, rậm... Theo Thiếu Mai “*Thời xa vắng* tuy vẫn còn những nhược điểm, còn thiếu một sự chặt chẽ, nhất quán cần thiết, nhưng với ưu điểm rất trội của nó, nó là một thành công, nó đóng góp vào nền văn học đang có đà phát triển khởi sắc” [48, tr. 125].

Ngoài ra tiểu thuyết *Thời xa vắng* nói riêng và những sáng tác của Lê Lựu nói chung đã trở thành đối tượng nghiên cứu của nhiều khóa luận và luận văn tốt nghiệp. Các công trình đã tiếp cận tiểu thuyết Lê Lựu trên các bình diện như: không gian nghệ thuật, thời gian nghệ thuật; nghệ thuật trần thuật; yêu cầu nhận thức lại; các bi kịch cá nhân... Nhìn chung, các công trình nghiên cứu về Lê Lựu đều có tiếng nói khá thống nhất, khẳng định tài năng và tinh thần lao động miệt mài của nhà văn trên con đường tìm tòi,